

Висновки. Можна передбачити, що у найближчі роки будуть відбуватись прискорені перетворення каналів дистрибуції, особливо на ринку споживчих товарів, ці перетворення будуть відбуватись передовсім під впливом посилення конкуренції, коли успіх вирішує час і рівень обслуговування клієнтів, розвитку інтегрованих логістичних систем, а також загального впровадження інформаційних систем, які опираються на електронний обмін даних.

1. Чубала А. Співпраця учасників каналів дистрибуції в реалізації стратегії ефективного обслуговування покупців // Вісник НУ "Львівська політехніка", № 416, 2000. 2. Дыбская В.В., Сергеев В.И. Корпоративные логистические стратегии и технологии: выбор и способы реализации // Логинфо. № 1, 2002. 3. Империя дистрибуции // Капитал № 5, 1998. 4. Ciesielski M. Logistyka w strategiach firm. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa-Poznań, 1999. 5. Dembińska-Cygan I., Jedlińska M., Milewska B. Logistyka. – Szczecin, 2001. 6. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії: Підручник – Львів, 2004.

УДК 336.41

О.Б. Мних, Н.О. Фаст, С.Ю. Шаповалов
Національний університет "Львівська політехніка"

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ І УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ – КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ІНВЕСТИЦІЙНИХ БАНКІВ

© Мних О.Б., Фаст Н.О., Шаповалов С.Ю., 2005

Розглянуто фінансово-економічні та організаційні аспекти діяльності інвестиційних банків, наведено порівняльну статистику обсягів кредитного й інвестиційного портфелів комерційних банків України. Визначено і обґрунтовано зміст фінансового менеджменту банку.

The article deals with financial, economic and organizational aspects in the activity of investment banks. The author offers comparative statistics of the volumes of the credit and investment portfolios in Ukraine's commercial banks. It was determined and ensured the content of the bank financial management.

Постановка проблеми. При нестабільній ситуації в Україні інвестиційні засоби управління активами не потрібні на такому рівні, який був би достатній для відтворення капіталу банків, зміцнення їх фінансового становища і ділової репутації. Хоча ще в січні 2001 року був ухвалений Закон України "Про банки і банківську діяльність", згідно з яким інвестиційні банки (ІБ) отримали легітимний статус одного зі спеціалізованих видів банківських структур, проте концепція розвитку інвестиційного банківського посередництва на засадах маркетингу потребує подальшого вдосконалення, зокрема, в контексті співпраці банків з іншими інституціями для зміцнення ключових компетенцій кожного із суб'єктів відносин як на фінансових, так і на товарних ринках. Останні роки характеризуються фінансовою нестабільністю в роботі банків на ринку: за підсумками 1999 року КБ України одержали 512,8 млн. гривень прибутку, 2000 рік був для них збитковим, у 2001 році вони отримали прибуток у сумі 530,1 млн. гривень, у 2002 році сумарний прибуток становив 684,5 млн. грн. Банкрутство в 2001 р. таких вітчизняних гігантів, як АКБ "Україна" і "Слов'янський", істотно погіршило репутацію українських банків. Це дає підстави вважати управління активами і пасивами банку на основі грамотного маркетингового і фінансового менеджменту визначальним. Нерозвинутість інструментів ринку фінансових послуг – інвестицій, кредитів, лізингу – стала основною проблемою розвитку реального сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розмежування між комерційними банками класичного кредитно-депозитного типу та інвестиційними банками є наслідком розвиненості фінансового посередництва, спрямованого на задоволення потреб клієнтів- фізичних та юридичних осіб. ІБ є провідниками, маркет-мейкерами ринку цінних паперів. *Основними цілями ІБ є:*

а) підтримка власного інвестиційного портфеля цінних паперів; б) спекуляція цінними паперами; в) підтримка котирування окремих цінних паперів (штучне забезпечення "адміністративної" ліквідності стосується переважно привілейованих клієнтів) [1].

Інвестиційні банки виявляють діяльність через такі диверсифіковані операційні можливості, як:

- портфельне управління фінансовими активами;
- управління структурою акціонерного капіталу;
- участь у фінансових програмах емітентів, формування емісійних проектів;
- андеррайтинг — розміщення цінних паперів на первинному ринку;
- продаж-купівля цінних паперів на вторинному ринку;
- реалізація корпоративних угод різних типів;
- інвестиційне проектування;
- моніторинг реалізації планів розвитку;
- довгострокове кредитування під заставу цінних паперів (індивідуальне та синдикативне);
- депозитарне обслуговування.

Андеррайтингові послуги ІБ можуть надаватися на двосторонній і на синдикованій основі, коли відповідно партнерами є один чи група інвестиційних банків. У деяких зарубіжних країнах інвестиційні банки працюють лише з клієнтами, юридичними особами і не мають права залучати кошти фізичних осіб. Наприклад, американський закон США "Про банки" від 1933р. (закон Глас-са — Стігола) відокремив комерційні кредитно-депозитні банківські операції від інвестиційних угод. До ухвалення цього закону комерційні банки розміщували високоризиковані цінні папери; неминучими були конфлікти інтересів у ситуації, коли не вдавалося продати весь випуск ЦП і внаслідок перенасичення портфеля банку нерозпроданими паперами потерпали всі клієнти банку. Це істотно погіршувало фінансове становище і ділову репутацію банку через зниження його ліквідності. Згідно із зазначеним Законом *банкам заборонялося:* займатися гарантованим розміщенням (андеррайтингом) не першокласних цінних паперів; купувати акції й зобов'язання корпоративних структур, а останнім – тримати акції банків; депозитним банкам сплачувати відсотки за вкладами до запитання. Подібні обмеження відображалися в структурі пасивів банку загалом і його зобов'язань зокрема. Разом з тим, ділові цикли в реальній економіці мали незначний вплив на зміну премії за ризик в банківських установах. Після набрання чинності зазначеного закону комерційні банки могли розміщувати на первинному ринку тільки порівняно надійні муніципальні й державні (казначейські) зобов'язання. Отже, законодавча база США чітко визначала асортимент послуг та пріоритети щодо діяльності ІБ.

Головним нормативним актом, що регулює інвестиційну банківську діяльність в Україні, є Постанова правління НБУ від 28.08.2001 року № 368 "Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків України", де визначено чинні норми і нормативи щодо граничного обсягу банківських кредитів і фінансових витрат: норма вкладення в цінні папери одного емітента щодо регулятивного капіталу банку становить 15%; загальна сума інвестування через придбання частки статутних фондів господарських товариств становить 60%. З 2001 року скасовано ринок банківських векселів, оскільки, відповідно до вимог Закону "Про обіг векселів в Україні" банки не можуть емітувати власні векселі, тож у цьому напрямі банки працюють лише як інвестиційні консультанти для інших емітентів. В Указі Президента України "Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні" передбачені певні заходи, серед яких банківської діяльності стосується пункт 1.12, *пріоритетними напрямками визначено:* подальше "зміцнення банківської системи України, зростання рівня концентрації банківського капіталу, збільшення обсягів довгострокового кредитування реального сектора економіки, практичного запровадження механізмів

іпотечного кредитування, забезпечення стимулювання залучення грошових вкладів населення, створення небанківських фінансових установ, стимулювання притоку іноземного капіталу”[2].

Особливу важливість для бізнесу мають питання доступу до зовнішнього фінансування. За даними щорічного дослідження МФК “Бізнес-середовище в Україні”, в 2002 році близько 40 % компаній мали потребу в зовнішньому фінансуванні для поповнення оборотного капіталу та інвестицій. Найвищий рівень потреб в тих джерелах відзначався серед промислових, будівельних і транспортних організацій, причому в компаніях з державною часткою власності. В м. Києві 14 жовтня 2003 р. відбулася Інтернет-конференція на тему: “Інвестиції в економіку України: досвід і перспективи”, де було зазначено такі важливі моменти: законодавча база для інвестування у вітчизняну економіку практично сформована; недосконалою є податкова база, що гальмує потік іноземних інвестицій, змінився менталітет власників і менеджерів на користь бізнес-планування, що позитивно впливає на інвестиційну привабливість окремих компаній і галузей економіки. НБУ продовжує боротися за прозорість і якість українського банківського капіталу, оскільки деякі банки включають в регулятивний капітал переоцінку основних засобів, що істотно підвищує їх вартість. Така норма повинна бути підтверджена незалежним аудитом. Ще на початку 2003 р. змінилися вимоги НБУ до розміру капіталу КБ: необхідний мінімальний капітал був встановлений на рівні 5 млн.євро для міжрегіонального банку, 3 млн. євро – для регіонального і 1 млн.євро – для кооперативного [1].

В останні роки спостерігається тенденція до закордонної експансії банків через механізм об’єднання (чи придбання) з ринковими структурами. Завдяки інтеграції банківського і промислового капіталу в Європі чітко простежується секторальний характер. До високопривабливих секторів економіки належать: нафтовий та газовий сектори промисловості; хімічна та фармакологічна галузі. Триває консолідація банківського сектора, стимулюється злиття і приєднання банків, а також їх кооперація з іншими фінансовими інститутами. *Невисокий рівень капіталізації української банківської системи, наявність великої кількості малопотужних банківських установ загострюють проблеми у фінансовій та банківській сферах:* якщо у Польщі працюють близько 80 банків і їхні загальні активи становлять близько \$70 млрд., то активи вітчизняної банківської системи становлять близько \$5 млрд., вони розподілені по 180 банках

На циклічні коливання в економічному зростанні України з одно- чи дворічними лагами активно реагують потоки іноземних інвестицій. Зростання ВВП у семи країнах – найбільших донорах прямих іноземних інвестицій спричинило їх активізацію на міжнародному і глобальному рівнях.

Завдяки Програмі сприяння торгівлі (ПСТ), яку ініціював Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), з’явилася можливість отримання українськими підприємствами гарантій першокласних банків. ЄБРР є сполучною ланкою між українськими підприємствами та іноземною компанією. Ця програма націлена на стимулювання зовнішньої торгівлі між країнами Центральної та Східної Європи. Досі іноземні компанії при експортно-імпорتنих операціях були схильні здійснювати розрахунки за передплатою, що істотно знижувало рівень ліквідності українських підприємств, оскільки відволікало фінансові ресурси від поточної діяльності і поглиблювало їх дефіцит на грошових ринках. Згідно з цією програмою гроші не відпливають за кордон раніше від здійснених операцій, а їх замінює гарантія першокласного банку, яку отримали від ЄБРР дев’ять банків України, серед них: Форум, Аваль, Надра, ПУМБ, Укрсоцбанк, Мікрофінансовий банк, ING, NVB, Кредитбанк “Україна”. Такі гарантії або акредитиви розглядаються банком як кредитування, тому банк надає гарантії під відповідні відсотки (наприклад, в АКБ “Форум” – під 7–10 %). Отже, програма ЄБРР є важливим інструментом для активізації як міжнародної торгівлі, так і розвитку економіки країни загалом. В світовій практиці клієнти банків роблять висновки про його надійність на основі кредитних рейтингів спеціалізованих агентств. В Україні міжнародні рейтинги отримали три українські банки: ПриватБанк і Перший український міжнародний банк одержали CCC+ від Fitch ratings, Надра – B3 від Moody’s.

Щодо інвестицій з Росії, то на 1 січня 2003 р. українсько-російські банки мали в банківському секторі України: активи – 1,36 %, кредитно-інвестиційний портфель – 1,89 %, капітал – 2,47 %.

Основною метою російських банків, як і раніше, залишається обслуговування інтересів російських фінансових груп і підприємств в Україні [9].

Шлях приходу російських банків на український ринок доволі типовий: як правило, вони купували дрібний фінансово надійний банк із доброю репутацією. Так, у 2000 р. "Альфа-Банк" придбав контрольний пакет Київінвестбанку. У 2002 р. на український ринок прийшов "Петрокомерцбанк", що придбав київський "Авіатекбанк" (за обсягом активів займав у рейтингу по Україні в 2002 р. 63-тє місце). Купівлю столичного банку аналітики зв'язують із приходом на український ринок компанії "ЛУКОЙЛ", що сьогодні володіє 93 % акцій створеного російського банку [10].

Аналіз ділової активності вітчизняних ІБ у сферах кредитної та інвестиційної діяльності показує, що обсяги сумарного кредитного портфеля наших банків значно більші, ніж вкладення в ЦП. Підвищена активність ІБ спостерігається на ринку ощадних та депозитних сертифікатів завдяки отримуваній банками економії на трансакційних витратах при емісії ЦП: емісія цінних паперів власного боргу дає змогу диверсифікувати способи залучення коштів і одночасно встановлювати прогнозовану перспективу щодо відносин із покупцями цих фінансових інструментів.

Формулювання цілей статті. В умовах формування ринкових структур в Україні банки диверсифікують свою активність на тих чи інших секторах ринку, істотно змінюючи кон'юнктуру і стратегічну привабливість товарних ринків і, відповідно, галузей народного господарства. Авторами статті поставлена мета показати особливості механізму управління активами і пасивами банку та ризиками відповідно до поставлених стратегічних цілей банку, а саме зміцнення його ключових компетенцій та підвищення конкурентоспроможності завдяки використанню маркетингових інструментів.

Виклад основного матеріалу. Надійні, ефективно функціонуючі банки повинні бути відібрані внаслідок жорсткої конкуренції, що стимулює їх раціонально використовувати капітал, швидше адаптуватися до ринкових нововведень, застосовувати гнучку і стратегічно виважену політику, якісний менеджмент та високотехнологічні інформаційні системи. Конкуренція за споживача банківських послуг, отже, боротьба за ресурси, приводить до розширення асортименту означених послуг, витіснення з ринку неякісних продуктів та нерентабельних банків. При обмеженні платоспроможного попиту потенційних позичальників це позначається на скороченні кількості банків (із 195 зареєстрованих банків станом на 01.01.2001 р. до 181, з них діючих лише 157 – станом на 01.05.2004 р.) з подальшим здешевленням вартості банківських послуг в умовах загострення конкуренції. Нагромадження фінансових проблем в позичальників призвело в 2000 р. до накопичення проблемних кредитів (прострочених і сумнівних): їх питома вага в загальній сумі кредитного портфеля станом на 01.01.2001 р. становила 11,3 % ; їх частка на 01.05.2004 р. скоротилася до 3,3 %, а 20 банків перебувають у стадії ліквідації [12].

Впровадження конкурентних відносин в банківському секторі видаються найвагомими на сучасному етапі, що приводить до необхідності вдосконалення важелів управління активами і пасивами банку, а також ризиками, оскільки останні є вагомим гальмом для довгострокового фінансування реального сектору економіки, що ставить під сумнів досягнення поставлених урядом стратегічних цілей пришвидшення інтеграції країни в європейському економічному просторі. Саме у цьому контексті генеральною лінією реформування українського банківського сектору визначено посилення конкурентних умов його розвитку.

Вітчизняні банки не завжди ефективно скорочують витрати та підвищують операційну ефективність. Великі банки користуються фінансовим та іншими видами підтримки держави. Як правило, вони належать до розряду системоутворювальних, тобто визначають стан усього кредитно-фінансового сектору економіки. *Розрізняють прямі і непрямі методи фінансової підтримки.* До прямих належать дотації; до непрямих – різні пільги і преференції (у сфері оподаткування, обов'язкового резервування, кредитування тощо). Крім того, існують і нефінансові методи підтримки. Наприклад, Ощадбанк України дотепер є єдиним комерційним банком, внески якого гарантуються державою.

На основі опрацювання вітчизняних та зарубіжних літературних джерел з банківського менеджменту [3–5] у роботі відображено основні залежності, що характеризують вплив раціоналізації структури капіталу банку та механізму управління ризиками за допомогою різних фінансових інструментів (спред, геп, процентна ставка) на основні показники прибутковості банківської діяльності та зміцнення їх конкурентних позицій: чистий процентний дохід і чиста процентна маржа. Основними категоріями в приведених моделях є: *геп* – це дисбаланс між активами та зобов'язаннями, чутливими до зміни відсоткової ставки на ринку упродовж певного періоду (відсотковий ризик); *валютна позиція* – різниця між сумою активів та зобов'язань в одній і тій самій іноземній валюті (валютний ризик); *чистий процентний дохід* (спред) як різниця процентного доходу і процентних витрат; *валютний метчинг* – це стратегія управління активами і пасивами, вирівнювання валютної структури балансу; *номінальний спред* визначається як різниця між середньозваженою процентною ставкою за дохідними активами і аналогічною ставкою за платними пасивами.

Спред D_q^{np} визначається [3] як різниця процентного доходу D^{np} і процентних витрат R^{np} .

$$D_q^{np} = D^{np} - R^{np}. \quad (1)$$

Зміна чистого процентного доходу ΔD_q^{np} залежно від зміни ставки відсотка Δk і гепу Γ може бути відображено такою формулою:

$$\Delta D_q^{np} = \Delta k \cdot \Gamma. \quad (2)$$

Зміна процентного доходу ΔD^{np} , залежно від динаміки обсягу ΔV пасивів і активів, а також ставки відсотка Δk , визначаються таким співвідношенням:

$$\Delta D_q^{np} = \Delta V \cdot k + \Delta k \cdot V + g_v \cdot g_k \cdot V \cdot k \quad (3)$$

де k – ставка відсотка; V – обсяг; g_v і g_k – темпи росту, відповідно, обсягу і ставки відсотка.

Маржа на прибуток $M^{пріб}$ розраховується як відношення чистого процентного доходу D_q^{np} до сукупного доходу D^c з урахуванням витрат (прибутку):

$$M^{пріб} = D_q^{np} / D^c \quad (4)$$

Чиста процентна маржа M^q розраховується як відношення чистого процентного доходу D_q^{np} до середніх активів A :

$$M^q = D_q^{np} / A \quad (5)$$

Відносна зміна чистої процентної маржі характеризується співвідношенням, що зв'язує геп Γ , дохідні активи A^d і приріст ставки відсотка Δk .

$$\Delta M^q / M^q = \Delta k \cdot \Gamma / (A^d \cdot M^q). \quad (6)$$

Гарантії держави являють собою особливі активи банківської фірми (goodwill), які хоча і не відображаються на балансі, але істотно впливають на прийняття рішень у банківській сфері і сприяють зростанню довіри до банку, залученню депозитів і формуванню раціональної структури пасивів:

$$A + \Gamma_{ар} = \Pi + \Delta\Pi + SK, \quad (7)$$

де A – активи банку; $\Gamma_{ар}$ – гарантії держави, еквівалентні приростові активів банку; Π – пасиви банку; SK – власний капітал; $\Delta\Pi$ – приріст пасивів внаслідок зростання довіри до банку.

Вітчизняні банки, що користуються підтримкою держави, можуть вести відповідну політику на ринку державних цінних паперів, здійснюючи закупівлю і продаж їх за цінами, які забезпечують необхідну прибутковість засобів державного бюджету, здійснювати відкриті операції на валютному ринку із стабілізації курсу національної валюти тощо. Наприклад, успіх Ощадбанку багато в чому пояснюється його репутацією найбільшого ощадного банку України. За 2002 р. рік депозити фізичних і юридичних зросли на 65 % до 2,5 млрд. грн. Отримавши такий ресурс, банк значно розширив свої кредитні операції. Крім того, Ощадбанк заявив про себе і на фондовому ринку. У

2002 році обсяг його операцій з цінними паперами в ПФТС становив 479 млн. грн. Банк працював переважно з облігаціями держпозики, як і “Аваль”, і ПриватБанк. Загалом чисті активи Ощадбанку зросли в 2002 р. порівняно з попереднім роком на 41,6 % до більш ніж 3 млрд. грн.

Спільною проблемою державних банків, а саме Ощадбанку і Укресімбанку є невисока капіталізація цих банківських установ. Якщо комерційні банки можуть черпати ресурси і за рахунок залучених коштів від продажу своїх акцій, то держбанкам набагато важче вирішувати фінансові проблеми, оскільки уряд неохоче йде на підвищення статутних фондів своїх банків, що гальмує їх подальший розвиток. За нормативами НБУ, банки не можуть надавати кредити одному позичальнику на суму, більшу, ніж 25 % капіталу. В умовах дії такого обмеження великі підприємства вважають за краще отримувати позики в більш капіталізованих банківських установах.

Отже, із вищесказаного випливає, що розглянуті фінансові інструменти керування банківською діяльністю припускають:

1) використання механізму хеджу (в умовах зниження інфляції він повинен мати негативну позицію);

2) правильну оцінку ставки відсотка, що включає:

- оцінку очікуваної і облік несподіваної інфляції (у противному випадку відповідно до ефекту Фішера банк понесе альтернативні втрати);

- можливо, точніший облік ризику неповернення кредиту, що залежить як від раціонального відбору надійних позичальників, так і від гарантій держави.

3) оцінку ризику ліквідності (з обліком того, що ліквідність і прибутковість є конкуруючими показниками);

4) аналіз основних показників банківської прибутковості (процентного і загального доходу, процентної банківської маржі тощо);

5) облік можливої державної підтримки і її впливу на показники прибутковості, обсягу залучених депозитів, розмір кредитної ставки відсотка тощо.

та сумами активів і зобов'язань (ризик незбалансованої ліквідності).

Особливо важливе значення має обґрунтований вибір необхідних значень ставки відсотка, що складається з премії за ризик, темпів інфляції і прибутковості банку і записується так:

$$k = r + x^* + m,$$

Модель хеджу, що відображає залежність між прибутком та зміною ринкових ставок (відсотковим ризиком), описується так:

$$\Delta P = (r_p - r) \times GAP, \quad (8)$$

де ΔP – прибуток (збиток), одержаний в результаті зміни ринкових ставок відсотка; r_p , r – прогнозована та поточна ринкові ставки; GAP – різниця між чутливими активами та чутливими зобов'язаннями (хедж від англ. GAP – розрив, дисбаланс).

Модель (8) дає змогу проаналізувати можливу зміну прибутків банку залежно від руху ринкових ставок в кожному з періодів, на які поділений аналізований часовий горизонт. Відповідно значення цього прибутку істотно буде залежати від цільових груп споживачів послуг цього банку, їх фінансового стану, надійності ділового партнерства та конкурентоспроможності їх продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Портфельна імунізація (portfolio immunization) – один з ефективних прийомів зниження впливу фінансових ризиків, який ґрунтується на аналізі тривалості інвестиційного горизонту, відомого як аналіз дюрації [3; с. 191–199]. Співвідношення між дюрацією банківських активів та зобов'язань описується за допомогою моделі:

$$D_A = D_L \times \frac{L}{A} \quad (9)$$

де D_A – зважений за вартістю надходжень термін погашення (дюрація) активів; D_L – дюрація зобов'язань; L – загальний обсяг зобов'язань; A – обсяг активів.

При виконанні рівності (9) вартість банківських активів врівноважується з вартістю банківських зобов'язань, що практично повністю звільняє банк від фінансових втрат при коливаннях ринкових ставок, які яскраво проявляються в періоди енергетичної кризи в країні і несприятливої ринкової кон'юнктури.

Залежність між розміром прибутків (збитків), одержаних в результаті утримання банком відкритої валютної позиції та змінами валютних курсів на ринку описує модель валютного метчингу:

$$\Delta P = (S_p - S)VP, \quad (10)$$

де ΔP – прибуток (збиток, отриманий від переоцінювання валютних коштів у зв'язку із зміною валютного курсу); S_p , S — прогнозований та поточний валютні курси; VP – валютна позиція банку.

Особливості кредитної політики та управління ризиками покажемо на прикладі ЗАТ АКБ “Львів” (надалі – Банк), який пропонує клієнтам сучасну гнучку систему кредитування – коротко- та довгострокові кредити, кредитні лінії у національній та іноземній валютах, послуги з овердрафтного та вексельного кредитування.

У зв'язку із підвищенням попиту з боку Клієнтів здійснюється послідовне розширення обсягів кредитних операцій. Особлива увага приділяється довгостроковому кредитуванню товаровиробників регіону.

Кредитна політика Банку загалом має консервативний характер, при достатньому рівні гнучкості. Консерватизм кредитної політики полягає в тому, що кредитні операції є одними з найризиковіших в банківській діяльності і вимагають обережного підходу при їх здійсненні. Водночас кредитна політика та інтереси розвитку Банку вимагають індивідуального підходу при розгляді кожного кредиту.

При виданні кредитів Банк насамперед ставить мету задовольнити потреби Клієнтів при максимальному рівні забезпечення повернення коштів.

Основними напрямками зменшення кредитних ризиків є формування надійної системи внутрішньобанківського кредитного контролю, отримання ліквідної застави при виданні кредиту, досконале всестороннє вивчення позичальника.

На основі аналізу фінансової інформації, платоспроможності клієнта, його ділової репутації, наявності додаткових гарантій повернення кредиту (застава, гарантія) готується висновок про можливість видання кредиту.

Питання видачі кредитів розглядається Кредитним комітетом Банку на колегіальній основі, при відповідному оформленні протоколом

Всього за 2003 рік видано кредитів на суму 176,6 млн.грн. і порівняно з попереднім роком, кредитні вкладення виросли в 1,8 раза.

Обсяги кредитних вкладень ЗАТ АКБ “Львів” за 2002–2003 рр., млн.грн.

	За 2002 р.	За 2003 р.
Обсяг кредитних вкладень	99,2	176,6
Кредити підприємствам і організаціям	62,5	92,9
Кредити банкам	35	79,5
Споживчі кредити	1,7	4,2

Кредитні вкладення Банку за строками користування поділяються станом на 01.01.2004 року на: короткострокові (69 % від загальної суми), довгострокові (31 % від загальної суми). Обсяг довгострокових кредитів у 2003 році збільшився на 5,8 млн. грн. (порівняно з 1 січня 2003 року) або на 56 % і становив 16,1 млн.грн., що свідчить про посилення роботи Банку у напрямку стимулювання відновлення та подальшого розвитку вітчизняного виробництва. Банком сформовані резерви під стандартну і під нестандартну заборгованість в повному обсязі відповідно до вимог Національного банку України. Станом на 1 січня 2004 року вони становили – 1,1 млн.грн.

ЗАТ АКБ “Львів” активно працює на міжбанківському ринку України. Ліміти ряду банків України та імідж надійної фінансової установи дали Банку змогу залучати за необхідності кошти інших банків, а також розміщати Банком тимчасові вільні ресурси, що посилює позиції Банку як учасника міжбанківського ринку України.

На міжбанківському ринку було розміщено за рік 79,5 млн.грн.

Збільшення активності на міжбанківському ринку ДЕПО дає змогу ефективно використовувати ресурси Банку та підтримувати короткострокову ліквідність.

Прибутковість Банку характеризується традиційними для банківської діяльності показниками, такими, як прибуток, маржа, спред та похідними від них (чиста процентна маржа, чистий спред, маржа прибутку та інше). Використання інтегративних аналітичних показників дає змогу побудувати систему моделей динамічної фінансової рівноваги банку, що служить ефективним інструментарієм для управління в умовах нестабільності екзогенного середовища.

Централізоване регулювання валютної позиції комерційних банків з боку НБУ ґрунтується на економічних нормативах, що тільки обмежує валютний ризик, але ще не означає його уникнення, тому перед банком постійно постає завдання аналізу і регулювання величини та тривалості операцій з різними іноземними валютами.

У межах розглянутих моделей банк може застосовувати дві стратегії управління, про які йшлося вище, які пов’язані із змінами основних видів ризику – процентного та ринкового. Останній включає в себе процентний та ринковий ризики. Щодо моделі гепу – це стратегії фіксації спреду (як різниці між кредитними та депозитними ставками та їх обсягами) і управління гепом. Перша мінімізує відсотковий ризик і стабілізує прибуток, друга має на меті максимізацію прибутку, не виключаючи можливості зазнати збитків, а отже, супроводжується підвищеним ризиком.

В практиці банківського менеджменту ЗАТ АКБ “Львів” відділ економічного аналізу та управління фінансовими ризиками ЗАТ “Львів” здійснює на основі обґрунтованих пропозицій структурних підрозділів Банку підготовку плану перспективного розвитку Банку, проводить поточний моніторинг ризиків, що виникають у ході діяльності Банку (кредитний ризик, ризик ціни, ризик ліквідності, юридичний ризик, операційний ризик тощо), аналізує платоспроможність, ліквідність балансу, стан власних коштів Банку, вносить пропозиції щодо ресурсно-кредитної і комерційної політики, яка забезпечувала б дотримання умов нормативного регулювання діяльності Банку. Разом зі структурними підрозділами Банку накопичує базу економічних показників діяльності Банку. Встановлює ліміти щодо окремих операцій, ліміти ризиків контрагентів, структури балансу відповідно до рішень Правління з питань політики щодо ризикованості та прибутковості діяльності Банку, вдосконалює систему моніторингу фінансових ризиків Банку.

Банк упродовж звітного періоду продовжує застосовувати *різні методи зниження кредитних ризиків для зменшення ймовірності фінансових втрат, а саме:*

- видання кредитів під ліквідну заставу. Вартість майна, що передається в заставу, визнається на підставі оцінки незалежного експерта, що дає змогу істотно покращити якість застави ;
- припинення видання кредитів суб’єктам господарювання з негативною кредитною історією;
- (несвоєчасне погашення відсотків і попередньо виданих кредитів, нецільове використання кредитних коштів, інформація з різних джерел про погіршення фінансового стану позичальника тощо);
- відкриття кредитних ліній надійним позичальникам ;
- кредити “овердрафт “ ;
- диверсифікація кредитного портфеля через збільшення кількості позик на невеликі суми;
- активне запровадження різних форм співпраці зі страховими компаніями.

Попередній висновок про можливість видання кредиту і розмір відсоткової ставки здійснюється Фінансово–комерційним управлінням і подається на розгляд і затвердження Кредитному комітету Банку.

Національний банк України здійснює державне регулювання комерційних банків, встановлюючи економічні нормативи та визначаючи норми обов’язкових резервів.

Упродовж 2003 р. ЗАТ АКБ “Львів” дотримувався всіх встановлених економічних нормативів. Станом на 1 січня 2004 року їх значення такі:

- норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н 7) – 18,19 % при нормативі НБУ не більше ніж 25 % ;
- норматив великих кредитних ризиків (Н 8) – 90,42 % при нормативі НБУ не більше за 800 %;
- норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н 9) – 2,74 % при нормативі НБУ не більше від 5 % ;
- норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н 10) – 6,32 % при нормативі НБУ не більше за 40 %.
- норматив миттєвої ліквідності (Н 4) – 74,5 % при нормативі НБУ не менше ніж 20 % ;
- норматив поточної ліквідності (Н 5) – 120,3 % при нормативі НБУ не менше за 40 % ;
- норматив короткострокової ліквідності (Н 6) – 39,64 % при нормативі НБУ не менше за 20 %.

Операційний ризик мінімізований в Банку запровадженням багатоступеневої системи обмеження доступу до інформації та здійснення операцій в комп'ютерній системі Банку. Наказом визначені повноваження і права підпису документів керівників всіх рівнів.

Високий рівень перевищення показників ліквідності над нормативними значеннями свідчить про відсутність здійснення Банком високоризикових операцій і “здоровий консерватизм” фінансової політики Банку, який віддає перевагу надійності і стабільності перед можливістю отримання прибутку через здійснення операцій, що мають високий ступінь ризику.

Контроль за банківськими ризиками – це один з найважливіших чинників, що визначає прибутковість Банку в найближчій перспективі. Для створення максимально ефективною системою управління ризиками у звітному році продовжується цілеспрямована робота з удосконалення систем оцінки, аналізу і управління усіма видами ризиків. Аналіз засвідчує, що основною перешкодою для банківських інвестицій у виробничу сферу є пов'язані з ними високі ризики, зумовлені загальною економічною нестабільністю, непрозорістю корпоративних фінансів, обтяженістю підприємств старими боргами та незадовільною дисципліною дотримання контрактного права.

За підсумками діяльності банків станом на 01.05.2004 р. частка довгострокових кредитів в загальних активах банківської системи України становила близько 29 %, а кредитів в інвестиційну діяльність — лише 4.2 %. Протягом 2004 р. року ситуація дещо поліпшилася, проте до бажаного рівня ще далеко. Значна частина кредитних коштів (близько 40 % від загального обсягу кредитів, наданих суб'єктам господарювання), як і раніше, спрямовується у невиробничі галузі, переважно — в торгівлю та посередництво в ній [10].

Довгий час беззмінним лідером рейтингу ТОП–100 залишався Промінвестбанк. В 2002 р. його капітал становив 725 млн. грн., а сумарні активи перевищували 3,376 млрд. грн. Як за першим, так і за другим показником Промінвестбанку не було рівних. В Укрсоцбанку – другого банку за розміром капіталу – цей показник був удвічі нижчим, ніж у Промінвестбанку. За розміром активів ПІБ також був поза конкуренцією. ПІБ, як і раніше, залишився найбільшим банком за величиною капіталу, але за активами він опустився з першого місця на третє, поступившись своїми позиціями в 2003 р. банкам “Аваль” і ПриватБанку.

Збільшивши чисті активи майже на 300 млн. грн., він, як і раніше, займав у 2002 р. п'яте місце. А в Ощадбанку чисті активи в 2002р. році виросли майже на 1 млрд. грн., завдяки чому він також зберіг за собою четверте місце по цьому показнику.

Бізнес лідерів рейтингу “Аваль” і ПриватБанку ніколи між собою не перетинався. “Аваль” спочатку позиціонував себе як банк, орієнтований на обслуговування невеликих клієнтів; серед його клієнтів є Пенсійний фонд і “Укртелеком”. Але разом з тим, “Аваль” раніше не проявляв особливого інтересу, наприклад, до металургії або нафтопереробки. Стратегія ж Приватбанку була прямо протилежною. Однак в 2002 році інтереси двох банківських установ поступово почали зближуватися, передусім, в сфері АПК. Обидва банки є найбільшими кредиторами сільськогосподарських підприємств за підсумками 2002 р.

Особливо активно в обслуговуванні АПК досяг успіху “Аваль” . У минулому році він зумів перевести до себе на обслуговування третину найприбутковіших підприємств АПК. А що стосується агропереробної промисловості, то клієнтами “Аваль” були 4 200 підприємств. Майже половина усього кредитного портфеля банку доводилася на аграрний сектор і харчову промисловість. Ще одна спільна риса двох банків – це інтерес до цінних паперів. Як “Аваль”, так і ПриватБанк стали в 2002 році найактивнішими торговцями в ПФТС. Перший здійснив операцій на суму 1,99 млрд. грн., а другий – на 1,58 млрд. грн.

Не виключено, що вже найближчим часом між двома банками виникне жорстка конкуренція. ПриватБанк, можливо, буде посилювати свою присутність в АПК, маючи намір наздогнати “Аваль”, який вже заявив про намір тісніше співпрацювати з підприємствами базових галузей. Інтерес до АПК виявляв і Промінвестбанк. Успіхом 2002 р. року можна вважати отримання ним вже вдруге статусу обслуговуючого рахунка енергоринку. Один час ініціативу у ПБ перехопив Ощадбанк, але Промінвестбанку вдалося відстояти свої інтереси, знову повернувши собі рахунки.

Одним із основних чинників, що впливає на структуру кредитного портфеля банку, можна вважати розмір його регулятивного капіталу. Саме від нього залежить максимальна сума кредиту, що надається одному позичальнику, а відтак — і можливість надавати значні інвестиційні позички на тривалий термін. Сьогодні розвиток довгострокового інвестиційного кредитування в Україні значною мірою стримується невисоким рівнем капіталізації банків, проблема підвищення якого, незважаючи на позитивні тенденції, залишається однією з найактуальніших. Зокрема, відношення капіталу банків до ВВП за підсумками минулого року становило лише 4.5 %, а темпи його зростання були нижчими, ніж активів та зобов'язань. Про невисокий рівень капіталізації українських банків свідчить і наявність значної кількості низькокапіталізованих банків IV групи [10]. Цю проблему можна певною мірою вирішити застосуванням технологій інвестиційних фондів, передбачених Законом України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати". У ньому, зокрема, зазначається, що банки можуть не продавати окремі зобов'язання, а об'єднувати їх у загальний пакет (пул), під який випускати цінні папери, купуючи які, вкладник, власне кажучи, вкладатиме кошти в диверсифікований кредитний портфель банку [11].

Висновки. Більшість банківських установ обслуговують обмежене коло клієнтів. У зв'язку з цим їм доводиться заробляти не на обсягах, а на маржі між залученими і виданими коштами. Отримуючи непоганий прибуток, велику його частину банки використовують на формування резервів під видані кошти на випадок їх неповернення, а також на збільшення капіталу. Але істотно наростити капітал таким способом, принаймні в найближчі роки, не вдасться. Крім цього, більшість дрібних і середніх банків заради збільшення прибутковості своїх операцій істотно завищують процентні ставки, не використовуючи широкі можливості здешевлення кредитних ресурсів при впровадженні маркетингових інструментів в практику банківського менеджменту.

В літературі питання менеджменту фінансових результатів діяльності банку не розглядаються в цілісній системі об'єктів і функцій управління. Вивчається управління або лише однієї зі складових системи показників фінансових результатів діяльності банку, або управління ними не розглядається у взаємозв'язку всіх функцій управління, зокрема, з функціями банківського маркетингу. Грамотне визначення цільових груп споживачів і налагодження системи ділового партнерства банку з господарськими структурами на довготривалий період сприятиме зниженню ризику, а відтак, і процентних ставок за кредит.

У межах розглянутих в статті моделей банк може застосовувати дві стратегії управління, які пов'язані із змінами основних видів ризику – процентного та ринкового. Останній включає в себе процентний та ринковий ризики. У реальних умовах України, пов'язаних з високим ризиком форс-мажорного впливу внесків, необхідно робити коригування обсягів, що спрямовуються в довгострокові вкладення, з урахуванням величини процентного ризику і встановлених НБУ нормативів.

Що стосується ключових чинників конкурентоспроможності банків, то головними з них, як свідчать результати виконаного аналітичного дослідження, є: раціоналізація фінансової структури

капіталу ; вдосконалення механізму управління ризиками через грамотне визначення цільових груп споживачів і побудову матриці їх потреб в просторово-часовому вимірюванні; узгодження цілей розвитку інвестиційно-кредитних установ із стратегічними цілями товаровиробників, що сприятиме забезпеченню фінансових потреб, пов'язаних з нарощуванням виробництва відповідно до попиту, і відповідно, зниженню процентних ставок через активізацію останніми підприємницької діяльності і отримання позичальниками вищого рівня надійності та довіри в кредиторів.

Конкуренція в банківському секторі повинна стосуватися також і державних банків; їх необхідно поставити в такі самі умови, в яких перебувають решта вітчизняних банків. Це стимулюватиме розвиток конкурентного середовища в банківській сфері, коли необхідність зниження вартості кредитних ресурсів, а отже, і вдосконалення структури капіталу, стане особливо відчутною.

1. Гриджук Д. Функції управління комерційним банком та шляхи їх розвитку // Вісник НБУ. – 1999. – №3. – С.43–45. 2. Указ Президента України “Про заходи щодо поліпшення інвестиційного клімату в Україні” від 12.07.2001 року № 512/2001. 3. Егорова Н.Е., Смулов А.М. Предприятия и банки: взаимодействие, экономический анализ, моделирование: Уч. практ.пособие. – М., 2002. 4. Атаносов В. НБУ ужесточит требования к структуре банковского капитала // Финансы компании. 21.10.2003.. 5. Добровольський О. Адекватність капіталу та його вплив на результати діяльності банку// Вісник НБУ. Червень, 2004. 6. Примостка Л. О. Банківський менеджмент. Хеджування фінансових ризиків: Навч. посібник. – К., 1998. 7. Роуз Питер С. Банковский менеджмент. – М., 1995.. 8. Синки Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках. – М, 1994. 9. Паньків О. Зачем банку рейтинг? // Ж.-л ” Корреспондент. 26 ноября 2002. – №35. 10. Шлапак О., Пушкарьов В., Карчева Г. Фінансовий стан, тенденції та проблеми функціонування і розвитку банків у 2002 році // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 3. – С. 2–10. 11. Закон України “Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати ” від 19 червня 2003 року, № 979- IV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2003. – № 10. – С. 3–24. 12. Вісник НБУ, червень, 2004 р.– С. 21

УДК 658.8

Л.А. Мороз

Національний університет “Львівська політехніка”

МОДЕРНІЗАЦІЯ БІЗНЕС-ОСВІТИ В УКРАЇНІ І ОЦІНКА ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

© Мороз Л.А., 2005

Розглянуто проблеми і перспективи реформування вищої економічної освіти в Україні у напрямку входження до європейського освітянського простору, а також питання оцінки якості бізнес-освіти на різних рівнях: в системі державної акредитації, з позицій незалежної професійної експертизи і з боку бізнес-спільноти, яка висуває високі професійні вимоги до майбутніх фахівців з економіки і менеджменту.

Problems and prospects of higher economic education reformation in Ukraine in direction of entering the European education system as well as issue of business education quality assessment at different levels within the system of state accreditation on the part of independent professional examination and on the part of business community which demands high professional level from the future specialists in economy and management have been discussed.

Постановка проблеми. Сьогодні українська вища школа активно реформується, особливо це стосується економічної освіти. Реформування відбувається з орієнтацією на перспективу входження до європейського освітянського простору в рамках Болонського процесу, а також з урахуванням американського досвіду розбудови менеджмент-освіти і потреб вітчизняного бізнесу.